

L'AMISTAT EN LA FILOSOFIA CLÀSSICA

Joan Manuel del Pozo

Pot costar de creure —atès el prejudici de llunyania, de fredor abstracta o de cripticisme que projectem sobre el pensament antic—, però els més grans autors de la filosofia clàssica s'han ocupat amb profusió d'aquesta vivència humana tan elemental i fonamenta alhora que és l'amistat; i no és d'estranyar, perquè, com veurem, lluny de ser una qüestió sense relleu especial —li passa com al fet tan rutinari i aparentment fàcil de respirar—, és un ingredient bàsic de la convivència entre uns i altres i del propi equilibri íntim de cadascú.

I que ningú no s'espanti perquè es parli de filòsofs o de filosofia: és justament un dels autors clàssics que m'inspiren, Eipcur, qui digué: *Que ningú pel fet de ser jove tingui por de filosofar, ni pel fet de ser vell se'n cansi. (...) El que diu que el temps de filosofar no li ha arribat encara o ja li ha passat és com si digués que encara no li ha arribat o que ja li ha passat el temps de la felicitat; així doncs, tant el jove com el vell han de filosofar: el vell per trobar-hi rejuveniment i alegria pel temps viscut; i el jove, per guanyar serenitat i valentia de cara al futur.* (1)

Paraules ben allunyades de l'avorriment que sol atribuir-se a la tasca de pensar; paraules que inviten a pensar no pas per adormir-se, sinó per trobar, nogensmenys, la felicitat i l'empenta de viure.

El pensament sobre l'amistat és antic: el trobem ja en els inicis de la nostra cultura occidental, a la literatura i la filosofia gregues; però el primer que n'escriurà tot un diàleg, el *Lisis*, serà Plató, uns quatre-cents anys abans de Jesucrist, mogut per la seva mateixa amistat amb el seu mestre Sòcrates i impulsat pel desig

de la bellesa i de la perfecció de les idees, és a dir, pel desig de saber: encara avui, es parla popularment d'un «amor platònic» quan algú busca en una altra persona la perfecció ideal. I és que per a Plató l'amistat té el seu origen en el desig de completar-se un mateix: mai no tindrà amics, ve a dir-nos, ni aquell que es creu perfecte i no li cal buscar qui el complementi, ni aquell que de tan ignorant no s'adona de la mancança que sofreix i tampoc no desitja res: només qui desitja més perfecció perquè se sent limitat, estimarà aquell que li pot aportar allò que li manca. (2) Es busca, doncs, l'amic perquè t'aporti alguna cosa de profit, per la qual cosa Plató posa en boca de Sòcrates aquest consell: *Si esdevens un home de seny, fill meu, tothom et serà amic i tothom et tindrà per parent; perquè seràs útil i bo; però si no, ni et serà amic el teu pare, ni la teva mare, ni ningú.* (3) Curiosament, ni l'idealista Plató deixa de remarcar que l'amic busca en l'amic un profit per a ell mateix, d'on podria pensar-se que defensa l'amistat interessada; però Aristòtil i Ciceró, que recolliran la mateixa idea platònica, deixen ben clar, com també es dedueix de la lectura completa de Plató, que la utilitat o profit i el plaer de l'amistat no són més que una conseqüència postiva que deriva per als amics de la seva relació, però que l'amistat va més endins; així, per exemple, Aristòtil dirà que l'amistat autèntica i perfecta es basa principalment en la bondat i que el profit i el plaer que se'n treguin són complementaris o derivats (4); Ciceró ho expressa sense embuts: *Aquells que estableixen un lligam amistós per mor de l'interès destrueixen, a parer meu, el vincle més preuat de l'amistat. Puix que no es gaudeix tant del profit que es pugui*

obtenir de l'amic com de l'estimació mateixa de l'amic. I, després de considerar que els qui menys necessiten utilitzar o aprofitar-se dels amics són els més generosos en l'amistat, acaba sintetitzant: *L'amistat no és filla de la utilitat, sinó la utilitat de l'amistat.* (5)

Quan els psicòlegs moderns parlen de l'autoestima, no estan fent sinó ressuscitar amb un mot nou una idea vella: la idea de la necessitat que tothom es respecti i fins s'estimi ell mateix, com a condició bàsica de subsistència; i l'amic, davant nostre, es constitueix en un *alter ego* amb el qual practiquem un intercanvi d'estimació, una reciprocitat de bona voluntat envers l'altre que reforça els amics en la respectiva personalitat i en el mateix nexa que els uneix; com ha dit un estudiós d'Aristòtil, de la seva obra es dedueix que voler el bé de l'altre és una manera superior d'estimar-se dignament un mateix. (6)

Però l'amistat és molt més que una eina de reforçament de la identitat i personalitat de cada un dels amics; aquests autors clàssics, que no dubten a considerar-la com una «virtut» en el sentit etimològic de força o energia creativa, reconeixen i proclamen l'amistat com un dels fonaments de la vida social. Especialment Aristòtil insisteix a remarcar la força d'unió entre els homes per a compartir tota mena d'experiències que té l'amistat, la capacitat de crear un ric teixit de convivència: *En allò que cada home considera que és l'existència o en allò que ell prefereix per viure és on desitja trobar-se amb els amics; i, d'aquesta manera, uns beuen junts, uns altres van de cacera, uns altres juguen o fan exercici o filosofen plegats i, en cada cas, els amics busquen de passar els dies junts amb aquells que*

més estimen en la vida; perquè, volent conviure amb els amics, fan i participen en aquelles coses que creuen que produeixen la convivència (7). Senzilles paraules que apunten a una idea també senzilla, que tots comprovem en nosaltres mateixos, les ganes d'estar plegats amb els amics, fent allò que ens és plaent a tots. Però Aristòtil veu en l'amistat una força encara superior a la de la simple convivència en el joc, en la conversa o en la cacera: hi veu el fonament de la comunitat política, de la ciutat, de l'estat com a forma completa d'organització dels ciutadans, establint que a cada una de les formes possibles de comunitat humana li escau també una o altra forma d'amistat humana com a fonament(8). I arriba a considerar que, al capdavant, la justícia no és sinó una mena d'amistat generalitzada que manté unida la ciutat: *L'amistat sembla que és la que manté unides les ciutats i els legisladors s'hi interessin més que per la justícia. En efecte, la concòrdia sembla que és quelcom semblant a l'amistat i hi aspira sobre tot, i per això es procura principalment expulsar la discòrdia, que és enemistat. I quan els homes són amics, no hi ha cap necessitat de justícia; però, si només són justos, sí que necessiten l'amistat* (9).

Certament, afegim nosaltres, la justícia sola és una eixuta maquinària distribuïdora de drets; l'amistat afegeix el goig de compartir damunt de la justícia del repartir, la felicitat de la comunicació plena més enllà de l'estricta compliment individual i per separat dels respectius drets i deures. Ciceró enquirà la idea aristotèlica amb la seva habilitat retòrica tot argumentant a sensu contrario: *I si no s'entén prou com és de gran la força de l'amistat i la concòrdia, es*

podrà copsar millor en veure el paper de la dissensió i la discòrdia. Puix que no és la casa tan harmònica, l'estat tan potent que no puguin ser enfonsats per les desavinences i els odis? De la qual cosa podem deduir quant de bé conté l'amistat.(10)

Però, al capdavant, hi ha alguna cosa més enllà del perfeccionament personal que s'intercanvien els amics i més enllà fins i tot del fonament de la convivència plena i justa que proporciona l'amistat? Doncs, encara sí; tots els autors esmentats, i nosaltres modestament amb ells, reconeixen que l'amistat és essencial per a la felicitat, la qual, com dèiem, és fita desitjada que busca qualsevol home i qualsevol filòsof.

Es preguntava Ciceró: *Qui seria tan de ferro que —si fos separat per uns déus de la companyia d'altres persones— pogués suportar aquella vida? No li arrencaria la solitud el goig de qualsevol plaer que pogués tenir?*(11) I troba un exemple d'home sol i amargat per la manca d'amics: l'exemple del tirà; ja Aristòtil havia vist en la tirania la forma de govern més contrària a l'amistat i simètricament havia afirmat que la forma que més afavoria l'amistat era la democràcia, perquè hi havia més igualtat —bàsica condició d'amistat— i més coses en comú (12); deia, sever, Ciceró: *De tal mena és, doncs, la vida dels tirans, que no s'hi troba cap bona fe, cap estimació, cap esperança de bona voluntat; totes les coses els resulten sospitoses i inquietants; no els queda cap lloc per a l'amistat.*(13)

La persona humana no resisteix la solitud ni la manca de llibertat; dit en positiu, la persona humana busca l'amistat en llibertat com a camí necessari cap a la felicitat. Són ben clares i solemnes les paraules amb

què Aristòtil comença el seu capítol sobre l'amistat en l'Ètica a Nicòmac: *L'amistat és una virtut o quelcom empeltat de virtut i, a més, és el que resulta més necessari per a la vida. En efecte, sense amics ningú no voldria viure, encara que tingués tots els altres béns; fins i tot els que posseeixen riqueses, autoritat o poder sembla que necessiten sobretot els amics; perquè, de què serveix aquella abundor de béns sense l'oportunitat de fer el bé, que és la més exercitada i la més lloable entre els amics?* (14) I Epicur en una de les seves màximes: *De tots els béns que ens proporciona la saviesa per a la felicitat de la vida, el més gran amb diferència és l'assoliment de l'amistat.*(15)

De la proclamació, que podria semblar purament retòrica, de l'amistat com a valor més necessari per a la vida que fa Aristòtil, ell mateix s'ocupa d'obtenir-ne derivacions concretes ben arrelades a l'existència dels homes; més amunt hem vist com vinculava l'amistat amb la justícia i amb les diferents formes de comunitat humana; però, no sense una lògica profunda, arriba a produir una afirmació que pot resultar sorprenent i que, ben mirat, és extraordinàriament suggestiva: *La tasca de la política consisteix sobretot, segons que sembla, a promoure l'amistat.*(16) Que hi endevinem una lògica profunda, com dèiem, no li resta interès a la idea; certament, és coherent que si en diversos passatges de les dues Ètiques ha relacionat l'amistat amb la convivència i la justícia, com a fonament de la primera i com a ampliació de la segona, ara la proposi com a objectiu de la tasca política, si és que no neguem el caràcter instrumental obvi que té la política tant per a l'una com per a l'altra. I per què diem que és sug-

gestiva la idea? No pas perquè digui una especial novetat —puix que és continguda en les premisses esmentades—, sinó perquè resulta poc freqüent i fins i tot absolutament infreqüent que la duresa de la política sigui associada —ni més ni menys que com a finalitat pròpia— a la dolcesa de l'amistat. És, doncs, com sovint passa en la lectura dels clàssics, un *des-veltament* —sentit primigeni de l'etimologia grega de l'*alétheia* o veritat— d'una idea endormiscada per la rutina, entelada per hàbits mandrosos o, en el pitjor dels casos, enterbolida i degradada per actuacions que la perverteixen fins a fer-la literalment increïble. I aquesta és la qüestió: podrem arribar a creure en allò que, paradoxalment, la lògica ja ens ha fet veure, és a dir, que la gran finalitat de la política és promoure l'amistat, puix que amb ella es fonamenta millor la convivència, s'enriqueixen les relacions de justícia i es contribueix a l'assoliment de la felicitat? Els clàssics ens desvetllen d'un somni no precisament ideal, sinó del malson de la nostra desídia, de la nostra ceguesa reduccionista moral i política que ens impedeix d'anar més enllà de la defensa inamistosa de migrades utilitats immediates i estrictament personals.

Caldrà, doncs, que ens fem ressò de la crida d'Epicur: *L'amistat volta tot el món i, com un pregoner, ens convoca tots a despertar-nos per col·laborar en la mútua felicitat.*(17)

NOTES

(1) EPICUR, *Carta a Meneceu*, 122

(2) PLATÓ, *Lisis*, 215 a

(3) PLATÓ, *Lisis*, 210 d

(4) ARISTÒTIL, *Et. Nic.*, 1156 a

(5) CICERÓ, *Laelius, de amic.*, XIV, 52

(6) LLEDÓ, «Introducció» a ARIST. *Et. Nic. Et. Eud.*, p. 114 Ed. Gredos, Madrid, 1985

(7) ARISTÒTIL, *Et. Nic.*, 1172 a

(8) ARISTÒTIL, *Et. Nic.*, 1160 a

(9) ARISTÒTIL, *Et. Nic.*, 1155 a

(10) CICERÓ, *Laelius, de amic.*, VII, 23

(11) CICERÓ, *Laelius, de amic.*, XXIII, 87

(12) ARISTÒTIL, *Et. Nic.*, 1161 a b

(13) CICERÓ, *Laelius, de amic.*, XV, 52

(14) ARISTÒTIL, *Et. Nic.*, 1155 a

(15) EPICUR, *Màximes capitals*, 27

(16) ARISTÒTIL, *Et. Eud.*, 1234 b

(17) EPICUR, *Gnomologi Vaticà*, 52